

به نام خداوند بخشنده مهربان

مجمع الفوائد

تألیف:

سلطان الآفاق امیرافندے

تصحیح، پژوهش و ویرایش:

ریحانہ معینے، نرجس گرجے

به کوشش:

محمدرضا شمس اردکانی، فرید قاسماو

سرشناسه	: افتدی، امیر
عنوان و نام پدیدآور	: مجمع الفوائد / سلطان الافاق امیرافندی: تصحیح و پژوهش ریحانه معینی، نرجس گرجی؛ به کوشش محمدرضا شمس اردکانی، فرید قاسملو.
مشخصات نشر	: تهران: چوگان، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۲۸۶ ص.
شابک	: 978-964-5682-46-8
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: پزشکی سنتی — متون قدیمی تا قرن ۱۴.
شناسه افزوده	: معینی، ریحانه، ۱۳۶۲ - مصحح
شناسه افزوده	: گرجی، نرجس، ۱۳۶۲ - مصحح
شناسه افزوده	: شمس اردکانی، محمدرضا، ۱۳۳۹ -، گردآورنده
شناسه افزوده	: قاسملو، فرید، ۱۳۴۸ -، گردآورنده
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱ ۳۴۷/۱۸۳۲R
رده بندی دیویی	: ۶۱۰
شماره کتبخانی ملی	: ۲۹۲۸۰۷۰

مجمع الفوائد

تألیف: سلطان الافاق امیرافندی

تصحیح، پژوهش و ویرایش: ریحانه معینی، نرجس گرجی

به کوشش: محمدرضا شمس اردکانی، فرید قاسملو

نشر: چوگان

طراح جلد: مهدی انوشیروانی

شمارگان: ۵۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۱

بهاء: ۱۱۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۶۸۲-۴۶-۸

تلفن: ۰۹۱۲۳۵۹۱۴۴۳-۶۶۴۰۶۴۷۷

WWW.CHOOGAN.COM

بسم الله الرحمن الرحيم

برای «مکتب طب سنتی ایران» ویژگی‌های چندی می‌توان برشمرد، از جمله آنکه این میراث کهن، نه فقط یک «متد» و «شیوه» درمان، که یک «نظام جامع طبی» است که هم در آداب و تدابیر نگاهداشت تندرستی سخنان کاربردی بسیار دارد، و هم در سبب‌شناسی و تشخیص بیماری‌ها دیدگاهی فراگیر و گسترده عرضه می‌کند، و هم در درمان از اقسام شیوه‌های گوناگون یعنی از کاربرد اشکال متنوعی از مواد زیستی طبیعی و اعمال روش‌های دستی تا رویکردهای روانی و روحانی بهره می‌گیرد.

ویژگی دیگر آنکه این مکتب بر «حکمت طبیعیات» مبتنی است و بر دو پایه خرد و تجربه مدون و سنجیده استوار است. نه بر دریافت‌های پراکنده و شناخت‌های نابسامان. حفظ این دو ویژگی، امروز برای احیاگران این مکتب بسیار مهم است، به زبان دیگر در بازیابی و بازسازی آن، دو نکته مهم باید در نظر گرفته شود: یکی آنکه تمامیت و یکپارچگی دانش در ساختار این مکتب از میان نرود و توقف در حیطه‌های ساده‌تر و دست‌یافتنی‌تر موجب فراموشی اصول بنیادی نگردد و دوم آنکه در هر اقدامی برای گسترش و توسعه این مکتب، دقت و تعهد بسیاری صرف شود تا خواسته یا ناخواسته عیار «خردورزی» و «تجربه‌گرایی روش‌مند» در آن کم‌رنگ نشود.

یکی از پیش‌نیازهای لازم برای دستیابی به این اهداف، تسهیل دسترسی به گنجینه دانش و آموزه‌های مکتوب حکیمان در دوره‌های تاریخی گوناگون است. بدین منظور لازم است که این نوشتارها با شکیبایی و دقت و با رعایت ملاحظات علمی و معیارهای ادبی تصحیح شده و در دسترس علاقه‌مندان و دانشجویان قرار گیرند. از آن پس می‌توان این متون را در پژوهش‌های گوناگون به کار برد و از آموزه‌هایشان درس اعتدال و تندرستی گرفت.

مجموعه ده‌جلدی فاخری که اکنون پیش چشم ماست، دربرگیرنده چهارده کتاب و رساله طبّی گرانقدر از قرن دهم تا چهاردهم هجری قمری است. بی‌گمان این کوشش

ارزشمند، بخش نادیده و ناخوانده‌ای از خزانه دانش حکیمان قرون اخیر را برای دانشجویان و طبیبان و پژوهشگران به روشنایی می‌آورد و به شناخت آراء نظری حکمای این دوره تاریخی و داوری‌هایشان درباره حکیمان پیشین انسجام بیشتری می‌بخشد. همچنین با گسترش و تعمیق دانش پزشکان حکمت‌ورز، آموزه‌های پیشگیری و درمان را ارتقاء خواهد داد و در حوزه پژوهش‌های تحلیل تاریخی مکتب طب سنتی ایران نیز به کار خواهد آمد.

به‌جاست که از همه مدیران و دست‌اندرکاران این مجموعه به‌ویژه جناب آقای دکتر محمدرضا شمس اردکانی برای تلاش و همتشان در مدیریت این پروژه در مراحل گزینش و جستجوی نسخ حروف‌چینی مقدماتی، تصحیح و پژوهش و ویرایش، و چاپ کتاب قدردانی نمایم. همچنین از زحمات استاد ارجمند آقای فرید قاسملو و همکار کوشای ایشان آقای علی‌اکبر وطن‌پرست در مطالعات کتاب‌شناسی و گزینش و گردآوری نسخ خطی تشکر می‌کنم.

در این راستا تلاش مصححان ارجمند و گرانمایه این کتب و رساله‌ها، و تلاش و دقت ارزنده سرویراستار و مدیر اجرایی فرآیند تصحیح، آقای دکتر مجید انوشیروانی قابل تقدیر است.

امید است که این کتاب در اعتلای مکتب طب سنتی ایران نقشی بسزا ایفا نماید.

دکتر باقر لاریجانی

رئیس دانشگاه علوم پزشکی تهران

آغازین سخن

ماهرویا جلوه کن در شام تارم
تا سحرگه بی تو اختر می‌شمارم
دست از من، دامن از تو
دیده دل روشن از تو
رو مگردان، بر نمی‌گردم من از تو...

هر ذره از این هستی بالقوه تمام آن است و می‌تواند نقطه پرگاری برای این دایره بی‌نهایت باشد و روح آدمی نیز با اتکا به آنچه می‌اندیشد، می‌خواهد و انجام می‌دهد، جایگاهی با گستره‌ای از مادون تا مافوق را به خود اختصاص داده است و به تبع آن جسم او نیز سراسر رمز و راز.

و در چنین عظمتی طبابت و درمان چه امر خطیر و پیچیده‌ای خواهد بود و یک پزشک یا به اصطلاح درمانگر چه حرفی برای گفتن خواهد داشت حتی اگر تمام عمر را نیز در جستجوی کمی بیشتر دانستن - و فقط دانستن و نه فهمیدن و درک کردن - دست و پا بزنند و صرفاً بر اساس این دانسته‌ها دست به کار درمان بیمارانشان شود!

اما شاید لحظه‌ای سکوت و دست برداشتن از تقلای همیشه‌ی فرصتی فراهم آورد جهت دریافت آگاهی از جنس حقیقت و محرم شدن در وادی درمانگر حقیقی هستی؛ لحظه‌ای سکوت.

درباره نویسنده

در نخستین صفحه از این نسخه خطی - که فعلاً تنها نسخه در دسترس از این کتاب نیز می‌باشد - چنین آمده است: «هذا کتاب مجمع الفوائد تألیف سلطان الآفاق امیر افندی» و این موضوع به اضافه تاریخ احتمالی نگارش که مربوط به قرن هشتم می‌باشد، تنها مطالبی

است که در رابطه با نویسنده این اثر می‌دانیم؛ چرا که علیرغم تلاش فراوان برای یافتن ردی از زندگانی، شخصیت و یا سایر آثار مؤلف، موفقیتی در این زمینه حاصل نشد. منابعی که برای رسیدن به این هدف مورد استفاده قرار گرفت شامل فهرست‌نامه‌های کتب طبّی به زبان پارسی، اردو و ترکی می‌باشد که تنها در فهرست‌نامه کتب پزشکی و داروسازی اثر آقای احمد متزوی به این کتاب اشاره شده و اطلاعات مندرج در آن عیناً مشابه اطلاعات موجود در فهرست کتابخانه ملی و در حد نام نویسنده و تاریخ نگارش و کتابت نسخه است. همچنین کتاب تاریخ روابط ایران و پاکستان و منابع الکترونیکی نیز مورد بررسی قرار گرفت و از راهنمایی‌های استاد گران‌قدر جناب آقای دکتر اصفهانی بهره‌وافر برده شد.

درباره کتاب

به نظر می‌رسد کتاب حاضر همانطور که از نامش مشخص است، بیشتر گردآوری روش‌ها و نسخه‌هایی از کتب حکمای گذشته است و نویسنده آن ساختار منسجم و پیروی از قاعده خاصی را در نگارش مدنظر قرار نداده است به گونه‌ای که قسمت‌هایی از کتاب به زبان فارسی و قسمت‌هایی به زبان عربی نگاشته شده است؛ گویا نویسنده دقیقاً منابع پیشین را بازنویسی کرده است و البته به کتب مورد استفاده نیز در متن کتاب اشاره‌ای نشده است؛

البته نویسنده به ندرت خود مطالبی جهت تکمیل مباحث، به نقل قول‌ها اضافه نموده و خود نیز به این موضوع اشاره می‌کند به عنوان مثال در جایی از کتاب عنوان می‌کند مطلبی که بیان کرده است در کتاب منبع وجود نداشته اما خود بیان آن را جهت تکمیل کلام ضروری دانسته است: «مؤلف این رساله این تریاق را و ترکیب مشروذیطوس را نوشته بود، اما نویسنده این رساله نو این هر دو را از غیر کتاب نقل کرد و نوشت»

در پایان برخی از نسخه‌ها از عبارت «مجرب است» یا «نافع است» استفاده شده که مشخص نیست این جملات نیز عین عبارت کتاب منبع است یا حاصل تجربیات خود نویسنده می‌باشد.

در نحوه نگارش و دستور زبان کتاب نکته دیگری که اکثراً به چشم می‌آید و جلب توجه می‌کند، یکسان نبودن وجوه افعال در یک جمله است؛ به عنوان مثال: «بگیر لختی عسل و بر طبعی بزرگ بمال و بگذارد تا مگسان بر آن جمع شوند» یا «بگیر زنجبیل و خرد بکوبد چندان که خراهی».

در رابطه با این اثر نکته حائز اهمیت این است که موضوعات عنوان شده صرفاً در حیطه پزشکی و در رابطه با درمان بیماران نمی‌باشد، بلکه موضوعات متنوعی از جمله مسائلی پیرامون موارد استفاده از حیوانات، دفع حشرات موزی و نکاتی در رابطه با شستشوی لباس و حتی اعمال شعبده‌بازی - که با عنوان «شغل خطا و آتش‌بازان» از آن یاد شده - می‌شود.

اگرچه لازم به ذکر است که بخش اصلی کتاب بیان‌کننده نسخی در زمینه درمان بیماری‌های مختلف است که در واقع جمع‌آوری از نسخ بزرگان طب بوده و البته باید این موضوع را نیز مد نظر قرار داد که نسخه‌ها الزاماً در تمام موارد با نسخه داروهای هم‌نام در سایر کتب از جمله قرابادین کبیر کاملاً یکسان نیست و این موضوع می‌تواند نقطه قوتی برای این اثر باشد چرا که می‌تواند زمینه‌ساز تحقیقات و تجربیات تازه‌ای برای محققین این رشته شود.

همانطور که گفته شد کتاب فصل بندی کاملاً مشخص و دیباچه و مقدمه و خاتمه ندارد اما به طور کلی می‌توان این اثر را به ۴ بخش نسبتاً مشخص تقسیم نمود:

بخش اول: «کتاب تجربه فی اقاول الحکماء» که شامل موضوعاتی چون نوشتن‌افزارها، منافع حیوانات و روش‌های دفع حیوانات موزی و خواص جواهر و میوه‌ها می‌باشد.

بخش دوم: «الالتقاطات من الكتاب الخواص» که همانطور که از نام آن مشخص است در حیطه‌های مختلفی به بیان مطالب مجرب و مفید از دیدگاه نویسنده پرداخته است و در این بخش حجم عمده مطالب به مبحث جماع و مباحث مرتبط با آن چون نازایی و روش‌های جلوگیری از بارداری اختصاص یافته است و پس از آن نسخه‌هایی در درمان بیماری‌های مختلف به صورت پراکنده بیان شده است.

بخش سوم کتاب شامل باب‌هایی در رابطه با انواع «اشکال دارویی» مثل مسهلات و مطبوخات، شربت‌ها و سکنجین‌ها، معجون‌ها، قرص‌ها، حب‌ها، ضمادات، نطولات، طلی‌ها و غیره است که تحت هریک از انواع، نسخه‌هایی در زمینه درمان بیماری‌های مختلف بیان شده است، البته برخی نسخ تکرار نسخه‌هایی است که در بخش‌های قبلی به آنها اشاره شده است.

لازم به ذکر است که در مبحث مطبوخات و مسهلات آشفتگی‌هایی وجود دارد چرا که بعد از بیان چند دستور تحت این عنوان، مجدداً پراکنده‌گویی‌هایی به چشم می‌خورد که نسخه‌های خارج از عنوان مورد نظر تا توصیه‌هایی در اعمال شعبده را شامل می‌شود.

بخش چهارم با عنوان «من کتاب الخواص» به صورت خارج از قاعده و به شکل زیرمجموعه‌ای از قسمت مسهلات و مطبوخات از بخش سوم کتابت شده است اما دارای ساختار متفاوتی است و به نظر می‌رسد نویسنده پیوستگی مطالب را از دست داده باشد. در این بخش در ابتدا مجدداً به بیان موارد مصرف اجزای حیوانات و گیاهان مختلف به صورت جملات کوتاه پرداخته و در این میان نقل قول‌هایی نیز از بقراط حکیم و سایر حکما دارد، سپس به نحوه پاک کردن انواع لکه‌ها از البسه با جنس‌های مختلف اشاره می‌شود و در پایان این بخش باز نسخی در انواع بیماری‌ها آمده است که بخش عمده آنها در رابطه با بیماری‌های چشم است.

نکته حائز اهمیت دیگر آنکه به جز در بخش سوم کتاب که مشابه سایر کتب طبّی به بیان نسخ پزشکی پرداخته شده، در بخش‌های دیگر گاهی به تفکرات و روش‌های

خرافی اشاره شده که نیاز به تأمل دارند؛ و هرچند که به جدایی کامل خرافه از علم باور داریم و برخی از مطالب عنوان شده را هیچ عقل سلیمی پذیرا نیست باید این نکته را نیز مدنظر قرار داد که چه بسیار مطالبی که در دوره رنسانس علمی در قرون پانزده و شانزده میلادی تا مدت‌ها به عنوان خرافه مورد نکوهش قرار می‌گرفته ولی در همین چند دهه اخیر با روشن شدن مرزهای وسیع‌تری از دانش، به حیطه علم وارد شده‌اند که در این میان می‌توان به تأثیرات سنگ‌های مختلف بر بدن انسان اشاره کرد- که در این کتاب نیز در بخش خواص جواهر به این تأثیرات اشاره شده است.-

اکنون لازم است با چشمی باز و ذهنی روشن به مطالعه و بررسی این موارد پرداخت و هرچند در بازخوانی و تصحیح این اثر، با وفاداری به نسخه، این قسم مطالب بدون دخل و تصرف عنوان شده است لیکن تشخیص صحت و سقم آن بر عهده خوانندگان می‌باشد.

روش تصحیح

این کتاب با نام مجمع‌النفاید نوشته سلطان‌الافاق امیر افندی با شماره ۸۱۴۳۰۰ در کتابخانه ملی ایران فهرست شده است.

کاتب اثر مشخص نیست و سال کتابت به ۷۹۸ هجری قمری بازمی‌گردد. مشخصات کامل کتاب‌شناسی به این شرح است:

عنوان: مجمع‌النفاید

مولف: سلطان‌الافاق امیر افندی

تاریخ: ق ۷۹۸

شماره بازیابی: 814300

زبان: فارسی

نوع: مستند نوعی کتابخانه ملی / متون / کتابها / نسخ خطی

جنس: تصویر

مکان نشر: جمهوری اسلامی ایران

توصیف:

آغاز نسخه: کتاب تجربه فی اقوال الحکما برداشتن نبشته از کاغذ بستانند...

انجام نسخه: از هر یک سه درم عسل صافی صد و پنجاه درم روغن بادام شیرین ده درم معجون کنند نافع باشد.

معرفی کتاب: این کتاب واجد تعدادی داروهای مختلف برای امراض گوناگون است که در ابتدا آن مرض مورد بحث می گیرد و سپس داروی رافع آن مرض ذکر می گردد. به وقت بیان دارو نخست آن دارو تعریف می شود و بعد عملی که آن دارو در رفع مرض می نماید ذکر می شود.

برای تصحیح کتاب با توجه به اینکه تنها یک نسخه از آن در دسترس قرار داشت، مراحل زیر طی گردید:

پس از تایپ اولیه مقابله با نسخه اصلی انجام گرفته تا بیشترین همخوانی بین نسخه اصلی و متن تایپ شده به دست آید.

نسخه خطی مورد استفاده در مواردی ناخوانا بوده و این نکته مشهود است که کاتب اثر، خود در تشخیص این لغات با مشکل مواجه بوده و صرفاً شکل آنها را به تصویر کشیده است، همچنین اعراب گذاری متن در مواردی اشتباه و در کل نمایشی و افراطی بوده است؛ این معایب منجر شده که علیرغم تلاش های بسیار و جستجو در سایر کتب طبّی در جهت برطرف کردن لغات و مطالب مورد ابهام، همچنان در تصحیح نهایی نواقصی موجود باشد.

منابع مرجع جهت برطرف سازی نواقص شامل: مخزن الادویه و قرابادین کبیر عقیلی خراسانی، نسخه نرم افزاری لغت نامه دهخدا و لغت نامه عربی المنجد می باشد.

با توجه به شیوه تصحیح انتقادی، تمام موارد مبهم و اشتباهات واضح کاتب، با رجوع به منابع فوق به صورت صحیح در متن وارد شده و در پاورقی عبارت نسخه خطی ذکر شده است، هرچند لغاتی که به هیچ وجه معنایی نداشته و جستجوی معنای کلمات مشابه آنها نیز بی ثمر ماند، به صورت [...] در متن اصلی آورده شد و در پاورقی به آن اشاره گردید.

از آنجایی که اکثر کتاب، به بیان نسخه‌های طبیی اختصاص دارد برای درک بهتر در مواردی که تعداد مفردهای مورد استفاده زیاد بوده است، سعی شده تا حتی‌الامکان سبک ظاهری نسخه‌نویسی رایج رعایت شود.

رسم الخط کتاب با توجه به دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی ویرایش سال ۱۳۸۸ تغییر یافت که به مواردی از آن اشاره می‌شود:

امعاء امعای آنچه آنچه

قوی قوا درو در او

همچنین مواردی که شیوه کتابت آنها در نسخه خطی با بیان مرسوم امروزی آن متفاوت بود، به شکل امروزی آن کتابت شد که در ذیل بیان می‌شود:

کودک کودک جدا جدا

خوند خواند کردم کردم

گذار گذارد سگر سگر

خوشتن خویشتن چگر چگر

جاذو جادو نانخواه نانخواه

دنگ دانگ یه یا

در موارد پیوسته‌نویسی و جدانویسی کلمات، به خصوص در مورد «به» و «است» نیز بر اساس دستور خط مذکور عمل شد.

در بسیاری موارد که فصل‌بندی نویسنده واضح و کامل نبود، به ناچار عناوینی جهت هرچه گویاتر بودن فهرست کتاب برگزیده شده است.

در مواردی که در متن یا جمله افتادگی به نظر می‌آمد، جهت گویا بودن متن، در داخل [] کلماتی اضافه شده است.

در برخی موارد که لغات ناآشنا و کمتر رایج بوده‌اند معنای آنها به صورت پاورقی آورده شد.

در پایان به حکم آیه شریفه «لَم يَشْكُرِ الْخَالِقُ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقُ» وظیفه خود دانسته از تمامی اساتید محترم به ویژه جناب آقای دکتر مجید انوشیروانی که با دانش و مهربانی و صبر خویش در پیچ و خم و دشواری کار، راهنمای ما بودند، تشکر و قدردانی نمایم. باشد که توفیق روزافزون بدرقه راهشان گردد.

آبان ماه ۱۳۹۰ خورشیدی

دکتر نرجس گرجی

دکتر ریحانه معینی

کتاب تجربه فی اقوال حکما ۷

[اندر نبشتن] ۸

اندر منافع حیوانات ۱۰

اندر دفع حیوانات ۱۴

خواص جوهرها و گیوه ها ۱۹

آلایقاعات من کتاب الخواص و هو مجرب و لا شک فيه ۲۳

[اندر منافع آدمی و باقلا و نخود] ۲۴

[در جماع و باه و بارداری] ۲۶

فصل [در ضعف جماع] ۲۹

فصل کسانی را [که] نشاید [جماع] کردن ۲۹

فصل فی ضعف القلب ۳۰

باب اندر اشکال مجامعت که لذت افزاید و نشاط آورد: ۳۱

باب اندر چیزهای که فرج زنان را گرم گرداند و نرم گرداند و جماع را لذت آورد: ۳۲

فصل فی الاشياء یکبر الذکر و یشده و یعطّر: ۳۲

فصل اما در هفته آنچه محمود و پسندیده و به شریعت و حکمت نزدیک است: ۳۶

فصل [در اوقات روز] ۳۷

باب اندر غذاهای مفرده [در تقویت باه] ۳۸

باب اندر دارویی که مجامعت را قوت دهد: ۳۹

[داروهای دیگر] ۳۹

اشکال دارویی ۵۳

باب اندر مطبوخات و مسهلات ۵۴

۵۷	[نسخی دیگر]
۶۹	من کتاب الخواص
۷۰	[اندر منافع حیوانات و نباتات]
۷۴	صفت رنگ‌ها از جامه بیرون کردن:
۷۵	[نسخی دیگر]
۹۴	[اندر عجایب]
۹۵	اندر قلع آثار چربی و روغن از جامه:
۹۷	[نسخی دیگر]
۱۰۴	باب اندر شواب‌ها و سکنجین‌ها
۱۲۲	باب در لعوق‌ها
۱۲۵	باب در قرص‌ها
۱۳۹	باب در سفوفات
۱۳۹	[در دل و معده]
۱۴۰	[در خمار]
۱۴۱	[در امعاء]
۱۴۲	[در اعضای بول]
۱۴۳	[در مفاصل]
۱۴۳	[در جگر]
۱۴۵	[در فربهی]
۱۴۶	باب در گوارش‌ها
۱۵۲	باب در اطریقل‌ها

۱۵۶	 باب در معجون‌ها
۱۷۲	 یاد کردن قوت‌های تریاق و آزمودن آن
۱۸۶	 باب در ایارجات
۱۹۱	 باب در مطبوخات
۲۰۰	 باب در حب‌های سهل و غیر سهل
۲۱۲	 باب در داروها که استغراغ آورد
۲۱۴	 باب داروهای غرغره
۲۱۴	 [در سر]
۲۱۴	 [در آماس]
۲۱۵	 [در زکام]
۲۱۵	 [در خنّاق]
۲۱۶	 [در تلین]
۲۱۸	 باب در سعوطات و شموّمات و بخورات و قطورات
۲۱۸	 [در سر]
۲۱۹	 [در بینی]
۲۲۰	 [در گوش]
۲۲۲	 باب در ظلی‌ها و ضمادها
۲۲۲	 [در سر]
۲۲۳	 [در گوش]
۲۲۳	 [در ریه]
۲۲۳	 [در معده]

۲۲۵	[در جگر]
۲۲۶	[در سپرز]
۲۲۷	[در امعاء]
۲۲۸	[در اعضای بول]
۲۲۹	[در فتق]
۲۲۹	[در پستان]
۲۳۰	[در رحم]
۲۳۰	[در مفاصل]
۲۳۱	[در مو]
۲۳۳	[در پوست]
۲۳۴	[در ضربه و آماس]
۲۳۵	[در ناخن]
۲۳۵	[در گزش حشرات]
۲۳۶	باب پانزدهم باب در نظولات
۲۳۶	[در سر]
۲۳۸	باب شانزدهم باب در روغن ها
۲۴۳	باب در مراهم
۲۴۳	[در آماس و ریش و سوختگی]
۲۴۶	[در دهان و دندان]
۲۴۸	باب فی الاشیاف
۲۴۸	[در چشم]

۲۵۲	[در رحم]
۲۵۲	[در گوش]
۲۵۳	[در امعاء]
۲۵۵	[در فتق]
۲۵۵	[در مفاصل]
۲۵۶	[در باه]
۲۵۸	[در چشم]
۲۶۱	[حقنه در امعاء]
۲۶۳	[شیاف در امعاء]
۲۶۳	[شیاف در رحم]
۲۶۴	[دیگر]
۲۶۷	 نمایه ها